

DEJAVNIKI STRANKARSKE PODPORE KANDIDATKAM NA LOKALNI IN NACIONALNI RAVNI POLITIČNEGA SISTEMA

POVZETEK

Prispevek izhaja iz teoretske tradicije pojmovanja predstavniške demokracije, ki načelno zagovarja sorazmerno predstavnštvo osnovnih družbenih struktur v političnih predstavniških telesih. Politološka literatura o političnih strankah, ki obravnava razvoj strank kot organizacij, govori o idealnih modelih razvoja strank. Od societalnih in do družbe odprtih zametkov strank, do visoko institucionaliziranih in z državo prepletenih organizacij. Na podlagi obstoječih teorij in ugotovitev raziskav iz tujine smo predpostavili naslednje: a) da so stranke v zgodnjih fazah svojega razvoja bolj odprte do žensk kot stranke v fazi institucionalizacije; b) da si stranke v zreli fazi razvoja spet začnejo prizadevati za večjo odprtost do žensk, kolikor se v okolju pojavijo družbeni pritiski na stranke za večji delež žensk v politiki; c) da stranke najprej odprejo vrata v kandidacijske in druge volilne procese ženskam na lokalni ravni, šele s faznim zamikom pa tudi na nacionalni ravni. V Sloveniji smo predpostavke preverjali na podatkih o deležih kandidat in izvoljenih svetnic na lokalnih volitvah leta 1994 in 1998 ter na podatkih o deležih kandidat in izvoljenih poslank na parlamentarnih volitvah leta 1990, 1992, 1996 in 2000. Ugotovili smo, da se pričakovanja o večji odprtosti strank v genetični fazi razvoja niso potrdila nasploh, temveč le v primeru majhnih novih strank, ki se v javnosti pojavijo tik pred volitvami ter v primeru majhnih novih strank, katerih parlamentarni status je ogrožen z novimi volitvami. Ravno tako se ni potrdila predpostavka, da se stranke v Sloveniji najprej in v večji meri odprejo do žensk na lokalni ravni. Predpostavka v zvezi z razvojnimi fazami strank se potrjuje le v primeru preoblikovanih starih strank, ki se v zreli fazi svojega razvoja pritiskom iz okolja (in verjetno tudi znotraj strank) prilagajajo z večjim odpiranjem do žensk - doslej predvsem na nacionalni ravni (parlamentarne volitve). Vsekakor pa so potrebne nadaljnje raziskave, ki bi dosedanje raziskovalne ugotovitve osvetlile še z upoštevanjem drugih dejavnikov (zlasti z aktualno strankarsko

* Danica Fink-Hafner, dr. politologije, izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani; Alenka Krašovec, mag. politologije, mlada raziskovalka, asistentka na Centru za politološke raziskave na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

ideologijo, prisotnost/odsotnostjo ideološke politične tradicije ženskih kvot, razmerjem sil in dogajanjem v strankarski areni in znotraj posameznih strank ter dejavniki oblikovanja znotrajstrankarske politične kariere).

Ključni pojmi: predstavniška demokracija, politika, stranke, ženske, lokalne volitve, parlamentarne volitve, Slovenija.

1. Teoretski okvir raziskave

1.1. Teoretski argumenti in zgodovinske izkušnje

Sodobne liberalne demokracije temeljijo na principu političnega predstavništva. Prevladuje tudi prepričanje (Lovenduski, 1993; Nicholson, 1993), da bi morala predstavniška demokracija oz. sestava političnih predstavniških teles odsevati socialno, demografsko, spolno... sestavo navezne družbe. Kot ugotavlja več avtorjev (Lovenduski, 1993; Matland, 1993; Antić, 1998; Caul, 1999; Lovenduski, 1999) pa so npr. ženske v parlamentih zahodnih demokracij še vedno močno podpredstavljene in zato v manjši meri udeležene pri oblikovanju odločitev. To dejstvo naj bi kršilo pravico volivcev, da so zastopani pravično in razkrivalo, da je demokracija v teh državah nepopolna (Squires, 1996: 79). Poleg vidika pravičnosti je pomemben tudi vidik legitimnosti političnega sistema. Če je predstavništvo neenako (kot v primeru nesorazmerne spolne sestave parlamentov), je lahko legitimnost predstavniškega (in zakonodajnega) telesa, ki naj bi predstavljalo celotno ljudstvo, vprašljiva.

To naj bi bili glavni teoretsko zasnovani razlogi za to, da so začeli v nekaterih strankah in ponekod celo na nacionalni ravni uvajati različne pozitivno diskriminirajoče mehanizme, ki naj bi povečali število žensk v parlamentih in jih v tem pogledu postavili v enak položaj z moškimi.¹

V literaturi je moč zaslediti več različnih dejavnikov (spolna neenakost, družbeni položaj žensk, položaj žensk na trgu delovne sile, itd.), ki (lahko) vplivajo na število žensk v parlamentih in politiki nasploh,² med najpomembnejšimi pa so prav gotovo politične stranke.

1.2. Teoretska pričakovanja glede odnosa strank do žensk v politiki

V teoretskem delu povzemamo ključne argumente v prid sorazmernega predstavništva žensk v političnih predstavniških telesih. Glede na to, da so se stranke v delu sveta, ki se je izoblikoval pod vplivom evropske tradicije, uveljavile kot ključni subjekti v procesih izbire in podpiranja kandidatov za mesta v političnih predstavniških telesih, jim namenjamo posebno pozornost. Na podlagi organizacijske teorije o političnih strankah, še zlasti pa na podlagi teorije o razvoju strank, predpostavljamo spremenljiv odnos strank do žensk. Pri tem se opiramo na Panebiancov (1988) sintetični prikaz modela organizacijskega razvoja strank, ki uporablja vire iz starejših politoloških teorij (Michels, Pizzorno). Panebiancov model razlikuje tri ključne faze v organizacijskem

razvoju strank. Prvo fazo označuje geneza stranke, drugo fazo institucionalizacija stranke in tretjo fazo zrelost stranke. Če je stranka v prvi fazi predvsem 'sistem solidarnosti' (Michelsova oznaka), je v zreli fazi predvsem 'sistem interesov' (Michelsova oznaka). V začetni fazi razvoja (preraščanja gibanja v politično stranko) so stranke praviloma bolj vključujoče in tudi željne čim večje volilne podpore za prodor v parlamentarno areno. Osnovna strankarska strategija je prevladati v okolju. V procesu institucionalizacije stranka čedalje bolj izgublja gibanjske lastnosti in pristne vezi s prvotno socialno bazo, v osrčje strankarske politike pa se vrinjajo posamezni interesi, ki jih je potrebno uravnovešati. Ko je stranka insitucionalizirana, v njej prevladuje želja po ohranjanju, prevladuje profesionalna udeležba nad kolektivno in strategija prilagajanja okolju nad strategijo prevladovanja nad okoljem. Z napredovanjem institucionalizacije stranke bi bilo mogoče pričakovati opuščanje skrbi stranke za udeležbo žensk v njenem in sploh političnem delovanju. V skladu s Panebiancovim (1988) razvojnim modelom, je v zrelem obdobju strank v primeru izzivalnih sprememb v okolju spet mogoče pričakovati večjo odprtost zrelih in uveljavljenih strank (strank v fazi prilagajanja) do družbe - v posebnih okoliščinah tudi do žensk. Gre za okoliščine, ko se okrepijo družbeni in politični pritiski na stranke v tej smeri. V primeru, da se te stranke pritiskom ne prilagodijo, obstaja precejšnja nevarnost, da bodo izgubljale v tekmovanju za volilne glasove, da bodo postale obrobne ali bodo celo usahnille. Bolj prilagodljive stranke se na pritiske odzivajo s ciljem zadržati ali celo povečati delež svojih volivcev. Manj prilagodljive stranke pa tvegajo izgubo volilnih glasov, parlamentarnih sedežev ali celo odmrtnje. Ko se zrele, uveljavljene in institucionalizirane stranke prilagajajo pritiskom za večji delež žensk v politiki, se nove politike lotevajo previdno - s čim manj tveganja in tako, da bi preprečile morebitno izgubo že zagotovljenih deležev glasov. Zato posebno pozornost posvečamo tudi strankarskim strategijam na tem področju.

1.3. Vloga in funkcije političnih strank v procesih izbire kandidatov za volitve v politična predstavniška telesa

Politične stranke so organizacije, ki imajo v družbi in državi več funkcij (o tem npr. von Beyme, 1985). Skozi svoj zgodovinski razvoj so stranke postale politične akterke, ki igrajo najpomembnejšo vlogo na volitvah, v parlamentih in procesih izbire kandidatov za volitve. Zlasti v evropskih državah so se izkristalizirale kot tisti subjekti, ki organizirajo in izvajajo volilne kampanje (Ware, 1996). Volilne kampanje so namreč v procesu volitev postale nepogrešljive, hkrati pa tudi vedno zahtevnejše in s tem dražje (Katz in Mair, 1993). Stranke so tako prevzele nase logistično in finančno breme izpeljave nujno potrebnih volilnih kampanj. To pomeni, da pomagajo kandidatom posameznih strank vstopiti v parlamente. V zameno naj bi izbrani kandidati pri delovanju v parlamentih izražali lojalnost do organizacij, ki so jim pomagale vstopiti v parlament in delovali v skladu s strankarskimi pričakovanji. V prid tezi o strankah kot glavnih političnih akterkah na volitvah in v parlamentih govori tudi malo neodvisnih³ kandidatov na volitvah (Mueller, 1994) in še manjše število izvoljenih neodvisnih kandidatov⁴ (Svasand, Strom in Rasch, 1997).

Zaradi vsega povedanega je pričakovati, da igrajo stranke najpomembnejšo vlogo tudi v procesih izbire kandidatov za volitve. Celotno državno zakonodaje največkrat namreč vsebujejo le določila, ki predpisujejo, pod kakšnimi pogoji lahko stranke in posamezni kandidati vložijo svoje kandidature za volitve. Tako zakonodaje le redko v večji meri (so)oblikujejo ali vplivajo na procese izbire kandidatov za volitve v strankah, čeprav lahko npr. z določili o obveznih ženskih ali spolnih kvotah na kandidatnih listah za volitve, vsaj posredno vplivajo na procese izbire kandidatov v vseh strankah določene države.⁵

Podrobnejše oblikovanje procesov izbire kandidatov za volitve, ki vsekakor pomembno vplivajo tudi na število žensk v parlamentih, je tako v večini primerov prepuščeno strankam in njihovim notranjim pravilom (statutom, pravilnikom, nepisanim pravilom obnašanja). Zaradi tega se lahko ti procesi celo med strankami iste države bistveno razlikujejo. Politične stranke (lokalne organizacije strank, ožji ali najožji organi strank, posebne volilne konvencije strank) so tako v resnici glavne selektorke, ki odločajo o tem, kdo se bo v imenu posameznih strank potegoval za glasove volivcev in za vstop v parlament ter koliko bo med temi kandidati žensk.

1.4. Odpiranje strank k ženskam - zunanji dejavniki

Politične stranke so organizacije, ki tako kot vse organizacije pri svojem delovanju zasledujejo postavljene cilje. Prav gotovo je ključni cilj strank pridobiti oblast ali si zagotoviti vsaj sodelovanje pri njej. Za to pa največkrat potrebujejo čim več glasov volivcev na volitvah. To pomeni, da so politične stranke organizacije, ki iščejo volilno podporo in temu prilagajajo svoje delovanje ter organiziranost. Hkrati je potrebno upoštevati, da so to organizacije, ki se za spremembe v svojem delovanju in organiziranosti odločajo le, ko so se prisiljene prilagajati okolju in njegovim izzivom. Zgodovinsko pokopališče je polno političnih strank, ki so v določenem obdobju prevladovali na političnem prizorišču, pa se potem niso znale prilagoditi novim okoliščinam in spremembam v okolju (Blondel, 1978). Zato so s tega prizorišča izginile ali pa so jih vsrkale druge stranke. Cilj strank je torej čim bolj uspešno volilno in organizacijsko preživeti. Da dosežejo ta dva cilja, so se pripravljene spreminjati in prilagajati okolju,⁶ vendar samo do stopnje, ki jim še omogoča čim uspešnejše doseganje teh dveh ciljev.

Na področju proučevanja zunanjih dejavnikov, ki vplivajo na strankarsko odpiranje do žensk, zasledimo predvsem raziskave, opravljene v visoko razvitem delu Evrope. Enega pomembnejših izzivov okolja doslej je zrelim in uveljavljenim strankam v zahodnoevropskih demokracijah predstavljala še vedno rastoča politična udeležba (in mobilizacija) žensk.⁷ Uveljavljene stranke so se v 60. in 70. letih 20. stoletja v tekmi za volilne glasove spoprijemale z dvema glavnima izzivoma. Najprej se jim je bistveno skrčila ali celo izginila ideološka osnova njihovega delovanja (O'Neill, 1997), skoraj sočasno pa sta rasla moč in vpliv novih družbenih gibanj, izmed katerih so se zlasti ekološka preoblikovala v politične stranke. Nove oblike političnega organiziranja so začele ogrožati do tedaj skoraj monopolni položaj starih strank na političnem in volilnem trgu (O'Neill, 1997). Zaradi tega so morale uveljavljene stranke v tekmi za ohranjanje

čim večjega števila starih tradicionalnih volivcev in pridobitve novih v svoje politike in delovanje vključiti nove politične vsebine. Med njimi je postajalo vedno bolj pomembno vprašanje enake (pravične) zastopanosti žensk na kandidatnih listah za volitve in v političnih predstavniških telesih. Zaradi odpiranja omenjenega vprašanja s strani novih družbenih gibanj in novih političnih strank, so postali nekdanji v večji meri zagotovljeni glasovi politično mobiliziranih žensk ranljivi in pridobljivi za druge, predvsem nove stranke, ki so v svoje delovanje vnesle idejo nove politike (Caul, 1999).

Razvoj dogodkov je pokazal, da so se uveljavljene stranke v zahodnoevropskih demokracijah relativno hitro⁸ in uspešno prilagodile boju za mobilizirane ženske glasove, sočasno pa so nove stranke z umestitvijo v klasično politično igro in strankarski sistem v svojem delovanju postale zmernejše (O'Neill, 1997). Tako so uveljavljene stranke, splošno gledano, postale bolj odprte do kandidat na volitvah.⁹ S tem so umirile korenitejše in resnejše zahteve po ureditvi tega vprašanja. Vendar pa volilni potencial žensk, ki še vedno ni popolnoma izkoriščen,¹⁰ ostaja izziv za nove (neparlamentarne) stranke. V poudarjanju pravice žensk, da so enako (pravično) zastopane v političnih predstavniških telesih in v uvrstitvi večjega števila žensk na kandidatne liste za volitve,¹¹ vidijo te stranke možnost za poseganje v volilne niše in za pridobivanje zadostnega števila (zlasti ženskih) glasov za vstop v politična predstavniška telesa.¹²

Opisano prilagajanje strank večji politični udeležbi (in mobilizaciji) žensk v zahodnem delu Evrope je torej v resnici predvsem način pridobivanja večjega skupnega števila glasov na volitvah (Skjeie, 1997: 298). Zgoraj opisane raziskovalne ugotovitve potrjujejo tezo, da so politične stranke organizacije, ki se borijo za oblast, za doseganje tega cilja pa so se pripravljene prilagajati izzivom okolja, tudi tistim, ki jim jih predstavlja pritisk žensk k večji politični udeležbi (in mobilizaciji). Pričakujemo, da bomo podobne zakonitost razkrili tudi v postsocialističnem okolju.

1.5. Oblikovanje političnih karier - strankarske strategije pri odpiranju k ženskam

Kandidati strank za volitve morajo pred dokončno odločitvijo o tem, kdo bo v imenu določene stranke dejansko nastopil na volitvah in dobil možnost vstopa v politična predstavniška telesa na lokalni in nacionalni ravni, skozi že omenjene procese izbire kandidatov v strankah. Rezultati teh procesov v določeni meri (vsaj posredno) že vplivajo na sestavo političnih predstavniških teles. Z analizo omenjenih procesov lahko odgovorimo tudi na vprašanje, ali so vsaj v izhodišču dane možnosti za izpolnitev idealnih pričakovanj, da naj bi sestava izvoljenih parlamentov odsevala socialno, demografsko in spolno sestavo družb, iz katerih prihajajo izvoljeni predstavniki ljudstva. Posledično je to sočasno tudi odgovor na vprašanje o legitimnosti političnih predstavniških teles (Norris, 1997).

Vendar stranke v omenjenih procesih sledijo predvsem svojim interesom in postavljajo svoja merila, ki jih upoštevajo pri izbiri kandidatov za volitve. Ta merila so lahko zmožnost zbiranja finančnih sredstev, dolgotrajno in aktivno delo v strankah, popularnost v javnosti ali pa izkušnje na nižjih ravneh političnega delovanja oz. v

političnih predstavniških telesih (Norris, 1997). Veliko strank v demokratičnih zahodnoevropskih državah (npr. v Veliki Britaniji, Nemčiji, Franciji, na Švedskem in Nizozemskem) je izoblikovalo ustaljeno pot, ki jo morajo prehoditi člani strank, preden jim te dopustijo kandidirati v njihovem imenu. V omenjenih državah so izkušnje v političnih predstavniških telesih na lokalni¹³ in/ali nacionalni ravni najpomembnejša zahteva in najpogostejša pot do (ponovne) pridobitve kandidature za volitve v nacionalne parlamente (Leijenaar, 1993; Lovenduski, 1993; Norris, 1993; Sainsbury, 1993), čeprav do istega cilja vodijo tudi nekatere alternativne poti – npr. preko kariere v vojski, množičnih medijih ali državni upravi (Norris, 1997). Podpore prvi smeri predstavlja še rastoča profesionalizacija političnih karier, ki vključuje zahteve po političnih izkušnjah na različnih ravneh političnega delovanja.¹⁴

Posledica tega je, da se vstop v politiko na nacionalni ravni v zahodnoevropskih demokracijah praviloma začne na lokalni ravni (občinski in regionalni). In to velja tako za kandidate kot kandidatke.¹⁵ Če to ugotovitev prenesemo na vprašanje števila žensk v politiki oz. parlamentih, potem lahko, glede na vzpon politične udeležbe žensk in pozornost, ki jo ima v zadnjih desetletjih vprašanje enakih možnosti žensk pri kandidaturah za volitve, rečemo, da odprtost strank do žensk razumemo kot možnost žensk za postopno pridobivanje ustreznih političnih izkušenj na lokalni ravni politike. Na tej podlagi se krepijo tudi možnosti za prodor v politiko na nacionalni ravni. V skladu s tem moremo pričakovati, da se bosta stopnja odprtosti posameznih strank do žensk (njihov delež na kandidatnih listah za volitve) in delež članic političnih predstavniških teles, najprej povečala na lokalni ravni¹⁶ in šele s faznim zamikom tudi na nacionalni.¹⁷

2. Dejavniki strankarske podpore kandidatkam za mesta v političnih predstavniških telesih v Sloveniji

Celo med strankami znotraj ene države obstajajo velike razlike glede deleža kandidat, ki jih posamezne stranke izberejo za nastop na volitvah (Caul, 1999). Kot smo že omenili, v politološki literaturi najdemo teze o različnih dejavnikih, ki vplivajo na stopnjo odprtosti posameznih strank (ki igrajo tako pomembno vlogo pri sestavi parlamentov) do marginalnih skupin, in posebej do žensk. V empiričnem delu naše raziskave bomo preverjali le vpliv dveh dejavnikov na odprtost slovenskih strank do žensk. Prvi se nanaša na razvojno fazo (s tem tudi na starost in položaj) strank, drugi pa na vprašanje oblikovanja znotrajstrankarske politične kariere (od lokalne do nacionalne ravni).

2.1. Razvojne faze strank v demokratičnem prehodu v Sloveniji

Delavsko gibanje in stranke v Sloveniji so tradicionalno vključevale tudi ženske. Janusova narava odnosa delavskih strank do žensk je v Sloveniji še prav posebej razvidna iz dveh elementov – emancipativnega in omejevalnega (podrobno o tem v Jogan, 2000). Primer prvega je odločitev Izvršilnega odbora Osvobodilne fronte 17. maja 1942, da uzakoni aktivno in pasivno volilno pravico žensk, ki je omogočila vstop žensk na

zasedanje odposlancev slovenskega naroda v obsegu 10,0% vseh odposlancev. Primera drugega elementa sta politično poenotenje pred II. svetovno vojno pluralnega ženskega gibanja, kateremu je sledila celo ukinitve posebne (komunistični partiji podrejene) ženske organizacije v letu 1953. Podobno kot v drugih socialističnih državah, je tudi v Sloveniji vodilna komunistična stranka v različnih obdobjih na različne načine urejala 'žensko vprašanje', vendar praviloma v duhu povezanosti 'emancipacije delavskega gibanja' z 'emancipacijo žensk'. Pogosto torej v duhu podrejanja 'delavskemu' interesu oziroma višjim interesom razvoja socializma, vodenega s strani vodilne stranke. Izraz take tradicije so tudi ženske kvote v času socialističnega sistema. Te so v znatni meri zagotavljale prisotnost žensk v političnih predstavniških telesih, vendar ne tudi njihovega pomembnejšega preboja v elito, ki je ohranjala ideološki in politični monopol.

V 80. letih so ženske postale zelo dejavne v novih oblikah nepolitičnega interesnega delovanja na različnih družbenih področjih in tudi v opozicijskih oblikah političnega delovanja - med drugim tudi v novih družbenih gibanjih v Sloveniji (podrobno o tem v Jogan, 2000). Po podatkih raziskave o mirovnem gibanju (Fink-Hafner, 1992) lahko govorimo o enakopravni udeležbi aktivistov obeh spolov. Gre za lastnost, ki je bila v tistem času značilna za nova družbena gibanja v zahodni Evropi.

Leta 1989 je Zveza komunistov Slovenije tudi formalno pristala na odvzem monopola nad političnim organiziranjem v Sloveniji. Na podlagi ustavnih dopolnil jeseni 1989 in Zakona o političnem združevanju iz decembra 1989 je prišlo do oblikovanja novih političnih strank oz. najprej le zvez. Moderna pluralistična oblika demokracije, ki jo je prineslo večstrankarstvo na prehodu iz 80. v 90. leta, je a) razkrojila stare vzorce vključevanja v politiko prek družbenopolitičnih organizacij in drugih oblik predstavnštva v delegatskem sistemu; b) prinesla institucionalizacijo gibanj in izločanje žensk iz osrčja delovanja teh novih političnih tvorb; in c) ohranila tradicijo izključenosti žensk iz osrčja političnega odločanja prek čedalje bolj značilnega strankarskega delovanja - čeprav tokrat pluralnega. Vse to se je zgodilo navkljub demografskim spremembam (npr. povečanemu deležu izobraženih žensk). Očitno na povečanje deleža žensk v politiki pomembno vplivajo še drugi dejavniki, ki pa so v Sloveniji zaenkrat prešibki. Za razumevanje omenjenega pojava bi bilo verjetno potrebno raziskovalno pozornost usmeriti tudi na dejavnike, ki so bili doslej v družboslovni misli v Sloveniji zanemarjeni, v zahodni Evropi pa so že upoštevani (celovito upoštevanje politično socializacijskih in strukturnih dejavnikov - npr. v Rendall, 1993, in upoštevanje socialno psiholoških dejavnikov ter dejavnikov politične mobilizacije žensk - npr. v Briet et. al., 1987).

V procesu demokratičnega prehoda sta se v Sloveniji oblikovala dva grozda političnih organizacij oziroma strank. Sočasno z oblikovanjem novih strank je namreč potekalo tudi preoblikovanje starih družbenopolitičnih organizacij. Tako sta se izoblikovali dve skupini strank, ki ju bomo preučevali v nadaljevanju: a) novoustanovljene stranke, ki so svoj razvoj iz gibanjskih v institucionalizirane stranke dejansko pričele leta 1988 ali kasneje in jih bomo v nadaljevanju imenovali 'nove stranke', ter b) preoblikovane stare družbenopolitične organizacije, ki jih lahko obravnavamo kot organizacije v zrelem obdobju razvoja in jih bomo v nadaljevanju imenovali 'stare stranke'. V duhu že pred-stavljenega Panebiancovega modela opisujemo stare stranke

kot stranke, ki se prilagajajo spremenjenemu okolju, se preobražajo, ker se borijo za preživetje in predvidevamo, da to počnejo tudi z iskanjem dodatne podpore na družbenih področjih, ki so bila doslej politično obrobna. Nove stranke si v procesu demokratičnega prehoda praviloma prizadevajo preoblikovati se iz gibanjskih oblik, zametkov strank v moderne, institucio-nalizirane stranke. Pogosto so pomembni družbeni viri novih strank v starem sistemu marginalizirane družbene skupine - kmetje, obrtniki, verni. Tako predvidevamo, da so nove stranke v zgodnji fazi svojega razvoja vključujoče - torej v večji meri odprte tudi do žensk. Poleg tega predvidevamo, da so se v 90. letih nove stranke, ki so nastale v prvi fazi demokratičnega prehoda (1988-1991) poskušale institucionalizirati. V skladu s teoretskimi pričakovanji, oprtimi na Panebiancov razvojni model, bi se te nove stranke v desetletnem obdobju institucionalizacije že lahko odtujile od žensk, medtem ko pričakujemo, da mlajše nove stranke v zgodnji fazi razvoja v boju za volilne glasove ponavljajo vzorec začetne odprtosti do žensk.

2.2. Zakonodajna določila o izbiranju kandidatov za volitve v politična predstavniška telesa - devetdeseta leta

Delovanje političnih strank v Sloveniji je (bilo) urejeno v več zakonih, za nas najpomembnejši pa so trije: Zakon o političnih strankah (1994), Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o političnih strankah (2000) in Zakon o volitvah v Državni zbor (1992). Zakon o političnih strankah in Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o političnih strankah podrobneje urejata postopek ustanovitve, delovanje, organizacijo in financiranje strank; o procesu izbire kandidatov za volitve in zagotavljanju večjega števila kandidatov na volitvah pa skorajda ni napisane besede. Tako 19. člen od strank zahteva le, da njihovi statuti določijo postopek in organ, ki določa kandidate za volitve v Državni zbor, v organe lokalnih skupnosti in za predsednika republike. Poleg tega morajo stranke določiti način zagotavljanja enakih možnosti obeh spolov pri določanju kandidatov za zgoraj omenjene volitve. Podobno skop je pri tem vprašanju tudi Zakon o volitvah v Državni zbor. Določa le, da lahko kandidate predlagajo politične stranke in volivci, in sicer stranke s tajnim glasovanjem o kandidatnih listah in po postopku, ki je določen z njihovimi pravili. Omenjene določbe so dejansko tudi edine, ki poskušajo (so)oblikovati procese izbire kandidatov za volitve v vseh slovenskih strankah. Na podlagi predstavljenih določb relevantnih zakonov o političnih strankah in njihovem delovanju lahko ugotovimo, da slovenska zakonodaja v tem pogledu do žensk ni diskriminatorna (niti pozitivno niti negativno), saj vsem državljanom, ki imajo pasivno volilno pravico omogoča formalno enake možnosti vstopa v politična predstavniška telesa, ter da oblikovanje tako pomembnega procesa, kot je izbiranje kandidatov za volitve, v zelo veliki meri prepušča idejam in interesom političnih strank. Tako imajo politične stranke (natančneje rečeno tisti deli strank, ki znotraj njih dejansko nadzorujejo omenjene procese) odločilno vlogo pri zagotavljanju večjega ali manjšega deleža žensk na kandidatnih listah in posledično verjetno tudi v parlamentu in v občinskih svetih.

2.3. Načrt za empirično analizo vloge strank pri deležu kandidatk in izvoljenih žensk na volitvah v politična predstavniška telesa v Sloveniji v obdobju 1990 - 2000

V empiričnem delu prispevka bomo preverjali tri predpostavke:

- a) Nove politične stranke so v začetni fazi svojega razvoja v večji meri odprte do žensk kot druge stranke.
- b) Stare politične stranke v zreli fazi razvoja so bolj odprte do žensk kot nove stranke v fazi institucionalizacije.
- c) Odprtost do žensk je pri političnih strankah večja na lokalni kot na nacionalni ravni.

Omenjene predpostavke bomo preverjali na podatkih o deležih kandidatk in izvoljenih poslank ter občinskih svetnic po posameznih strankah, in sicer na parlamentarnih volitvah leta 1990,¹⁸ 1992, 1996 in 2000 ter na lokalnih volitvah leta 1994 in 1998.

2.4. Raziskovalne ugotovitve

a) *Parlamentarne volitve*

Na podlagi podatkov (Tabela 1) lahko ugotovimo naslednje težnje:

- relativno velik delež kandidatk pri starih strankah na prvih volitvah (preoblikovana ZK/ZLSD je imela 25,6%, ZSMS/LDS 26,0% in SZDL/SSS 25,3% kandidatk), ko so bile soočene z močnimi opozicijskimi strankami, ki so zahtevale korenitejšo preobrazbo in so tako predstavljale močan zunanji pritisk na stare stranke. Po uspešnih volitvah leta 1990 je sledil relativno velik upad deleža kandidatk, ki pa se od leta 1996 dalje izrazito povečuje (pri preoblikovani ZK/ZLSD je bil delež kandidatk v letu 1992 15,5%, v letu 1996 38,6% in v letu 2000 je prišlo do rahlega upada deleža na 33,3%; pri preoblikovani ZSMS/LDS pa je bil ta delež v letu 1992 9,3%, v letu 1996 13,7% in v letu 2000 25,3%);
- rahlo težnjo porasta deleža kandidatk pri dveh majhnih do srednje velikih novih strankah (SDS in SLS), nastalih v prvi fazi demokratičnega prehoda – demokratičnem prehodu v ožjem smislu, ki sta že v veliki meri prešli v fazo institucionalizacije (SDS je po padcu z 11,7% v letu 1990 na 7,9% v letu 1992 beležila stalno rahlo povečanje, in sicer na 11,9% v letu 1996 do 12,8% kandidatk v letu 2000; SLS je povečevala delež kandidatk od 6,7% v letu 1990, 8,7% v letu 1992, na 13,6% kandidatk v letu 1996, združena SLS + SKD z 12,8% pa je v letu 2000 beležila rahel padec deleža kandidatk glede na SLS v letu 1996), medtem ko so SKD, ki tudi sodijo v omenjeno skupino novih strank, beležili rahlo težnjo upada deleža kandidatk (od 13,0% v letu 1990, 11,2% v letu 1992 do 9,5% kandidatk v letu 1996, združena SLS + SKD pa je imela leta 2000 12,8% kandidatk);
- relativno velik začetni delež kandidatk pri večjem številu kasneje nastalih majhnih novih strank, ki pa niso uspele vstopiti v parlament (v letu 1992 so imele SN in

- ŠDKS 20,0%, GOD 23,1%, DEMOS - K 24,2%, SEG 26,9%, KS 30,8%, Smer 35,7% kandidatki; v letu 1996 so imele NPS 20,0%, ZA 29,1%, KSU 30,0%, SED pa 40,0% kandidatki; tudi nove majhne stranke, ki so nastopile na parlamentarnih volitvah leta 2000, so imele velik začetni delež kandidatki, npr. DSS 35,7%, NOVA¹⁹ 68,7% in GŽS kar 100,0% kandidatki²⁰);
- izrazita nihanja deleža kandidatki pri novih strankah, ki so prehajale skozi viharan proces notranjih razhajanj, cepitev in ponovnih združevanj (SDZ je imela leta 1990 8,1% kandidatki, po razcepu je imela DS v letu 1992 13,9%, po nadaljnjih razcepih pa v letu 1996 24,4% in v letu 2000 14,3% kandidatki; Zeleni so imeli v letu 1990 28,9% kandidatki, v letu 1992 14,9%, v letu 1996 23,1% in v letu 2000 14,7% kandidatki);
 - izrazit kratkoročen porast deleža kandidatki pri strankah, ki so glede na svojo velikost pravilno predvidevale velike težave pri ponovnem doseganju zadostnega deleža glasov za vstop v parlament (LS 2,7% v letu 1992 in 21,3% kandidatki v letu 1996, nato pa je v bistvu izginila s strankarskega prizorišča; porast deleža kandidatki v SNS, in sicer s 7,0% v letu 1992, na 10,7% v letu 1996, do 20,3% v letu 2000, ki pa je uspela obdržati mesto v parlamentu);
 - praviloma relativno velik delež kandidatki v primeru novih strank, javno vzpostavljenih tik pred volitvami (v letu 2000 je imela npr. SMS 19,4% in GŽS 100,0% kandidatki, vendar je le SMS uspela vstopiti v parlament; NSi, ki nekoliko izstopa s povezavo z delom že institucionalizirane nove stranke nekdanjih SKD je imela leta 2000 16,1% kandidatki in 25,0% izvoljenih žensk, poleg tega pa je dosegla relativno velik delež volilnih glasov - 8,6%);
 - volilni neuspeh strank, ki sta imeli na kandidatnih listah 100,0% kandidatki (LN je leta 1990 dosegla 0,4% glasov, GŽS pa leta 2000 0,5% glasov), kot tudi tistih strank, ki na svojih kandidatnih listah niso imele kandidatki (ZDUMB in LPK leta 1990, IDZ - DDI, DSS in ZG leta 1992);
 - težnjo v strankarski areni, da čedalje večji delež na volitvah tekmujočih strank vključuje kandidatke (v letu 1990 sta bili brez kandidatki dve stranki, medtem ko za eno ni podatka in vse te stranke so na volitvah tekmovalle prvič in zadnjič; v letu 1992 so bile brez kandidatki tri stranke in prav tako so vse tri na volitvah tekmovalle prvič in zadnjič; v letih 1996 in 2000 ni bilo stranke, ki ne bi vključevala kandidatki);
 - v desetletnem obdobju štirih volilnih ciklusov (1990 - 2000) je z vmesnim nihanjem opaziti rast povprečnega deleža kandidatki pri novih strankah (od 18,9% v letu 1990, 13,9% v letu 1992, 18,1% v letu 1996 do 26,7% kandidatki v letu 2000);
 - v desetletnem obdobju štirih volilnih ciklusov (1990 - 2000) je z vmesnim nihanjem opaziti rast povprečnega deleža kandidatki pri starih strankah (od 25,6% v letu 1990, 12,6% v letu 1992, 26,1% v letu 1996 do 29,3% kandidatki v letu 2000);
 - zaključimo lahko z ugotovitvijo, da postaja vprašanje udeležbe in mobilizacije žensk v politiki tudi v Sloveniji vedno bolj pomembno. Videti je, da se stranke učijo instrumentalizacije svojega odnosa do žensk v boju za oblast. Procesi učenja se od stranke do stranke razlikujejo po intenzivnosti, poglobljenosti in učinkovitosti, zdi pa se, da so ob prelomu tisočletja v tem pogledu v prednosti stare stranke.

Stare stranke v fazi zrelosti: retrospektivni pogled iz leta 2000 kaže premike od začetne relativno velike stopnje odprtosti strank do žensk, njenega upada v letu 1992, do čedalje večjega odpiranja starih strank do žensk po letu 1996. Pri tem se zastavlja vprašanje, ali gre tu za odziv na izzive okolja ali na pritiske od znotraj? Kaj je bilo pri tem odločilno, boj za prevlado v strankarski areni v letu 2000 (po tem, ko je kratek čas delovala prva politično 'desno' usmerjena vlada po obdobju demokratičnega prehoda v ožjem smislu), ali prilagoditev pritiskom 'ženskih lobijev' v in izven strank? Kakšna je bila pri tem vloga 'leve' ideološke usmeritve? Ali to odpiranje do žensk pomeni ponoven vzpon stare socialistične tradicije tretjinskih ženskih kvot? Na podlagi predstavljenih podatkov na ta vprašanja ne moremo zanesljivo odgovoriti.

Nove stranke v fazi institucionalizacije: v večji meri se odpirajo k ženskam, kadar je ogrožen njihov vstop v parlament, sicer pa so za njih značilni razmeroma majhni deleži žensk med strankinimi kandidati (povprečje se giblje med približno 10,0 do 12,0%).

Nove stranke v fazi geneze: relativno velika odprtost do žensk je zelo pomembna za nove majhne stranke, vendar ne moremo reči, da jim to zagotavlja volilni uspeh (vstop v parlament). Tako je leta 1992 SNS s 7,0% kandidatk vstopila v parlament, medtem ko to ni uspelo npr. SN z 20,0% in KS s 30,8% kandidatk. Podobno je bilo leta 1996, ko je DeSUS vstopila v parlament kljub "le" 21,8% kandidatk, ni pa to uspelo npr. KSU s 30,0% in SED s 40,0% kandidatk. Leta 2000 je SMS z 19,4% kandidatk vstopila v parlament, DSŠ s 35,7%, GŽS s 100,0% kandidatk pa ne.

Vloga velikosti strank: majhne stranke so v posameznih časovnih točkah praviloma bolj odprte do žensk, zlasti pa takrat, ko se borijo za preživetje (vstop v parlament). Večje stranke se, kot kažejo naši podatki, prilagajajo oziroma odpirajo k ženskam bolj postopno in predvsem zaradi izzivov, ki prihajajo iz okolja in/ali notranjosti strank.

Volilni uspeh: z izjemo leta 1992 so povprečni deleži kandidatk večji v grozdu starih strank kot v grozdu novih strank (med povprečnim deležem kandidatk vseh novih in povprečnim deležem kandidatk vseh starih strank je razlika v letu 1992 le 1,3% v korist novih strank). Tudi volilni uspeh starih strank se je v obdobju 1990 - 2000 povečal, saj je seštevek deležev volilnih glasov vseh starih strank od leta 1990 do leta 2000 zelo narasel. Seštevek deležev volilnih glasov vseh starih strank, ki so vstopile v parlament, je v desetletnem obdobju (po daljšem obdobju stabilne dobre tretjine) narasel skoraj na polovico (37,2% vseh volilnih glasov v letu 1990, 37,1% v letu 1992, 36,0% v letu 1996 in kar 48,3% v letu 2000). Seštevek deležev volilnih glasov vseh novih strank, ki so vstopile v parlament, pa v istem obdobju kaže na delno nestanovitnost okrog polovice in delno težnjo upadanja na parlamentarnih volitvah leta 2000 (54,8% vseh volilnih glasov v letu 1990, 45,2% v letu 1992, 52,6% v letu 1996 in 47,9% v letu 2000). Pri tem opozarjamo, da je bil delež izgubljenih glasov (tistih, ki niso zastopani v parlamentu) v letu 2000 najmanjši (3,8%) v vsem obdobju od prvih demokratičnih in večstrankarskih (postsocialističnih) volitev v Sloveniji kot tudi v vseh srednjeevropskih postsocialističnih državah (Fink-Hafner in Krašovec 2000).²¹ Na podlagi predstavljenih podatkov navkljub opisanim ugotovitvam ne moremo sklepati o tem, da strankarska odprtost do žensk že vnaprej določa njihov volilni uspeh. Zagotovo pa naše dosedanje ugotovitve spodbujajo

k nadaljnjemu raziskovanju dejavnikov volilne zmage starih strank (strank 'levice') na zadnjih parlamentarnih volitvah.

Tabela 1

Deleži kandidatk in deleži izvoljenih žensk na parlamentarnih volitvah leta 1990 (v družbenopolitični zbor), 1992, 1996 in 2000 po posameznih strankah oziroma skupinah strank

stranke / skupine	volitve 1990	volitve 1990	volitve 1992	volitve 1992	volitve 1996	volitve 1996	volitve 2000	volitve 2000
strank	% kandidatk	% izvolj.	% kandidatk	% izvolj.	% kandidatk	% izvolj.	% kandidatk	% izvolj.
LDS	26,0	16,7	9,3	9,1	13,7	4,0	25,3	14,7
SKD	13,0	9,1	11,2	13,3	9,5	10,0	-	-
SLS	6,7	18,2	8,7	20,0	13,6	5,3	-	-
SDS	11,7	16,7	7,9	0,0	11,9	6,2	12,8	0,0
ZLSD	25,6	7,1	15,5	14,3	38,6	0,0	33,3	27,2
SNS	-	-	7,0	16,7	10,7	25,0	20,3	25,0
SDZ	8,1	12,5	-	-	-	-	-	-
DS	-	-	13,9	16,7	24,4	0,0	14,3	0,0
Zeleni	28,9	12,5	14,9	0,0	23,1	0,0	14,7	0,0
SSS	25,3	20,0	13,1	0,0	-	-	-	-
ND	-	-	7,6	0,0	-	-	-	-
SLS + SKD	-	-	-	-	-	-	12,8	0,0
SOPS	5,4	0,0	8,5	0,0	14,5	0,0	-	-
DeSUS	-	-	-	-	21,8	20,0	17,0	0,0
LS	12,7	0,0	2,7	0,0	21,3	0,0	-	-
LDSS	-	-	18,0	0,0	-	-	-	-
SN	-	-	20,0	0,0	-	-	-	-
KS	-	-	30,8	0,0	-	-	-	-
neodvisni kandi.	-	-	0,0	0,0	0,0	0,0	14,3	0,0
ZZP	-	-	12,5	0,0	-	-	-	-
DEMOS – K	-	-	24,2	0,0	-	-	-	-
ŠDKS	-	-	20,0	0,0	-	-	-	-
SEG	-	-	26,9	0,0	-	-	-	-
Smer	-	-	35,7	0,0	-	-	-	-
GOD	-	-	23,1	0,0	-	-	-	-
ReS	-	-	13,5	0,0	12,5	0,0	-	-
IDZ - DDI	-	-	0,0	0,0	-	-	-	-
DSS	-	-	0,0	0,0	-	-	-	-
ZG	-	-	0,0	0,0	-	-	-	-
NOVA	-	-	-	-	19,0	0,0	68,7	0,0
NSi	-	-	-	-	-	-	16,1	25,0
SMS	-	-	-	-	-	-	19,4	0,0

SDAS	-	-	-	-	-	-	8,3	0,0
DSŠ	-	-	-	-	-	-	35,7	0,0
GŽS	-	-	-	-	-	-	100,0	0,0
GČP	-	-	-	-	17,2	0,0	13,0	0,0
SND	-	-	-	-	14,6	0,0	-	-
ZA	-	-	-	-	29,1	0,0	-	-
SED	-	-	-	-	40,0	0,0	-	-
NSD	-	-	-	-	11,3	0,0	-	-
NPS	-	-	-	-	20,0	0,0	21,4	0,0
DEUS - LZS	-	-	-	-	6,7	0,0	-	-
SF, ZZP, ZZG	-	-	-	-	11,9	0,0	-	-
DZL	14,0	0,0	-	-	-	-	-	-
ZDUMB	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-
DZK	8,3	0,0	-	-	-	-	-	-
ZOEO	ni podatka	0,0	-	-	-	-	-	-
NDG	36,8	0,0	-	-	-	-	-	-
LN	100,0	0,0	-	-	-	-	-	-
LPK	0,0	0,0	-	-	-	-	-	-
KSU	-	-	-	-	30,0	0,0	-	-

Viri: Antić, G. M. (1998); Mladina 6. 4. 1990 (št. 14); Poročilo o delu Državnega zbora v mandatnem obdobju 1996 - 2000 (2000); Poročilo Republiške volilne komisije o izidu glasovanja za izvolitev delegatov v Družbenopolitični zbor Skupščine Republike Slovenije leta 1990 (1990); Rezultati raziskovanj, 1994, št. 600; Rezultati glasovanj, 2000, št. 750; Statistične informacije, 1996, št. 291; Statistične informacije, 2000, št. 251 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec).

Opomba 1: Izračuni deležev kandidat in izvoljenih žensk so narejeni na osnovi predstavljenih virov. 100% predstavljajo vsi kandidati iste stranke oziroma skupine strank in vsi izvoljeni kandidati iste stranke oziroma skupine strank.

Opomba 2: Stranke izpisane v krepkem tisku so stare stranke.

Opomba 3: Stranke, katerih deleži izvoljenih žensk so izpisani v poševnem tisku, so stranke, ki so pridobile vsaj en mandat v Družbenopolitičnem zboru oz. Državnem zboru (člana ali članico).

Opomba 4: Na volitvah leta 1990 so nekatere tudi še sedaj najpomembnejše stranke nastopile pod drugačnimi imeni kot so predstavljena v tabeli:

- LDS je nastopila pod imenom ZSMS - LS (preoblikovana ZSMS);

- SLS je nastopila pod imenom SKZ;

- SDS je nastopila pod imenom SDZS;

- ZLSD je nastopila pod imenom ZKS - SDP (preoblikovana ZKS), leta 1992 pa pod imenom ZL;

- SSS je nastopila pod imenom SZS (preoblikovana SZDL);

- DS in ND sta bili na volitvah leta 1990 še enotna stranka, in sicer SDZ;

- Zeleni Slovenije so zanesljivo stranka, ki se je v slovenski strankarski areni največkrat (razzdružila, zato jo, ne glede na imena pod katerimi je kateri od delov Zelenih Slovenije nastopil na volitvah po letu 1990, v tabeli predstavljamo kot Zelene.

Tabela 2

Najmanjši, največji in povprečni deleži kandidatki pri novih in starih strankah na parlamentarnih volitvah leta 1990, 1992, 1996 in 2000 glede na to ali so vstopile v parlament ali ne

skupine % žensk strank med	1990* neparl.	1990 parl.	1990* vse	1992 neparl.	1992 parl.	1992 vse	1996 neparl.	1996 parl.	1996 vse	2000 neparl.	2000 parl.	2000 vse
NOVE najmanjši	0,0	6,7	0,0	0,0	7,0	0,0	6,7	9,5	6,7	8,3	12,8	8,3
največji	100,0	28,9	100,0	35,7	14,9	35,7	40,0	21,8	40,0	100,0	20,3	100,0
povprečni	23,5	13,5	18,9	15,2	10,6	13,9	19,7	13,5	18,1	34,5	16,4	26,7
STARE najmanjši	ni	25,3	25,3	13,1	9,3	9,3	ni	13,7	13,7	ni	25,3	25,3
največji	ni	26,0	26,0	13,1	15,5	15,5	ni	38,6	38,6	ni	33,3	33,3
povprečni	ni	25,6	25,6	13,1	12,4	12,6	ni	26,1	26,1	ni	29,3	29,3

*Pri izračunu ni upoštevan manjkajoči podatek za ZOEO.

Opomba 1: Neodvisni kandidati v izračunih najmanjših, največjih in povprečnih deležev kandidatki niso upoštevani, ker posamezni neodvisni kandidati niso politične stranke, ki nas v tem prispevku zanimajo.

Opomba 2: Populacijo pri izračunih najmanjših, največjih in povprečnih deležev kandidatki predstavljajo deleži vseh posameznih strank znotraj ene skupine strank (nove ali stare), ki so nastopile na volitvah.

Tabela 3

Najmanjši, največji in povprečni deleži izvoljenih žensk pri novih in starih parlamentarnih strankah (parlamentarne volitve leta 1990, 1992, 1996 in 2000)

parlamentarne stranke	% žensk med izvoljenimi	1990	1992	1996	2000
NOVE najmanjši		0,0	0,0	5,3	0,0
največji		18,2	20,0	25,0	25,0
povprečni		11,5	11,1	13,3	8,3
STARE najmanjši		7,1	9,1	0,0	14,7
največji		20,0	14,3	4,0	27,2
povprečni		14,6	11,7	2,0	20,9

Opomba 1: Neodvisni kandidati v izračunih najmanjših, največjih in povprečnih deležev izvoljenih žensk niso upoštevani, ker posamezni neodvisni kandidati niso politične stranke, ki nas v tem prispevku zanimajo.

Opomba 2: Populacijo pri izračunih najmanjših, največjih in povprečnih deležev izvoljenih žensk predstavljajo deleži vseh posameznih strank znotraj ene skupine strank (nove ali stare), ki so vstopile v parlament.

b) Lokalne volitve

Podatki o lokalnih volitvah so težko dostopni oziroma pomanjkljivi. Na podlagi dostopnih podatkov pa lahko ugotovimo, da so bile stare stranke leta 1994 v povprečju bolj odprte do kandidatk kot nove in da so v preučevanih letih dosegle v povprečju tudi večji delež izvoljenih žensk kot nove stranke. Pri novih strankah je bil povprečni delež kandidatk na lokalnih volitvah leta 1994 višji kot na parlamentarnih volitvah leta 1992, vendar je bil povprečni delež izvoljenih žensk višji pri novih strankah na parlamentarnih volitvah leta 1992. Povprečni delež kandidatk pri novih strankah na parlamentarnih volitvah leta 1996 pa je bil višji kot le-ta pri isti skupini strank na lokalnih volitvah leta 1994. Delež izvoljenih žensk v okviru novih strank, ki so vstopile v parlament po volitvah leta 1996, je bil v povprečju 13,3%, v letu 2000 pa 8,3%. Na lokalnih volitvah leta 1994 je bil povprečni delež izvoljenih žensk pri novih strankah 7,3%, leta 1998 pa 11,4%. Pri starih strankah je bil povprečni delež kandidatk na lokalnih volitvah leta 1994 nižji kot na parlamentarnih volitvah leta 1996, medtem ko je bil povprečni delež izvoljenih žensk bistveno višji na lokalnih volitvah leta 1994 (14,7%) kot na parlamentarnih volitvah leta 1996 (2,0%). Na podlagi tabel 3 in 5 je tako mogoče govoriti a) o naraščanju povprečnega deleža izvoljenih žensk pri starih in novih strankah na lokalnih volitvah v obdobju 1994 - 1998 ter b) o padcu povprečnega deleža izvoljenih žensk pri novih strankah na parlamentarnih volitvah leta 2000, ki je dosegel najnižjo raven, upoštevajoč vse lokalne in parlamentarne volitve v Sloveniji v obdobju 1990 - 2000, in o velikem porastu povprečnega deleža izvoljenih žensk pri starih strankah na parlamentarnih volitvah leta 2000.

Tabela 4**Deleži kandidatk in deleži izvoljenih žensk na lokalnih volitvah leta 1994 in 1998 po posameznih strankah oziroma skupinah strank**

stranke/ skupine strank	volitve 1994 % kandidatk	volitve 1994 % izvoljenih	volitve 1998 % kandidatk	volitve 1998 % izvoljenih
L D S	17,8	12,0	ni podatka	12,9
S K D	18,5	10,5	ni podatka	11,4
S L S	12,0	7,7	ni podatka	9,9
Z L S D	22,1	17,5	ni podatka	18,5
S D S	15,7	9,0	ni podatka	9,9
S N S	16,1	12,7	ni podatka	9,1
D S	19,0	0,0	ni podatka	14,8
Z Z P	12,4	4,1	ni podatka	8,3
D e S U S	20,1	13,4	ni podatka	15,2
Zeleni	31,8	15,8	ni podatka	10,0
L S	-	-	ni podatka	0,0
S N D	6,7	0,0	ni podatka	0,0
ND	16,1	0,0	-	-
SOPS	19,0	14,3	ni podatka	0,0
ZA	-	-	ni podatka	0,0
KSU	-	-	ni podatka	0,0
SED	13,9	0,0	ni podatka	0,0
SF	-	-	ni podatka	100,0
DŠŠ	-	-	ni podatka	0,0
NSD	-	-	ni podatka	0,0
SN	-	-	ni podatka	0,0
ReS	-	-	ni podatka	0,0
IDZ - DDI	-	-	ni podatka	0,0
DSS	-	-	ni podatka	0,0
DEUS - LZS	-	-	ni podatka	0,0
NOVA	-	-	ni podatka	0,0
NPS	-	-	ni podatka	0,0
LMB	-	-	ni podatka	16,7
skupine volivcev (neodvisni)	15,5	9,2	ni podatka	12,3
koalicije strank	16,9	9,1	ni podatka	7,1

Viri: Statistične informacije, 1995, št. 16; Statistične informacije, 1995, št. 86; Rezultati raziskovanj, 1999, št. 727 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec).

Opomba 1: Izračuni deležev kandidatk in izvoljenih žensk so narejeni na osnovi predstavljenih virov. 100% predstavljajo vsi kandidati iste stranke oziroma skupine strank in vsi izvoljeni kandidati iste stranke oziroma skupine strank.

Opomba 2: Stranke izpisane v krepkem tisku so stare stranke.

Opomba 3: Stranke, katerih deleži izvoljenih žensk so izpisani v poševnem tisku, so stranke, ki so pridobile vsaj en mandat v občinskem svetu (člana ali članico).

Tabela 5

Najmanjši, največji in povprečni deleži kandidatk in izvoljenih žensk na lokalnih volitvah 1994 in 1998 glede na nastanek strank (nove ali stare stranke)

skupine strank glede na nastanek	% žensk po skupinah strank	volitve 1994 % kandidatk	volitve 1994 % izvoljenih	volitve 1998 % kandidatk	volitve 1998 % izvoljenih
NOVE	najmanjši	6,7	0,0	ni podatka	0,0
	največji	31,8	15,8	ni podatka	100,0
	povprečni	16,8	7,3	ni podatka	11,4
STARE	najmanjši	17,8	12,0	ni podatka	12,9
	največji	22,1	17,5	ni podatka	18,5
	povprečni	19,9	14,7	ni podatka	15,7

Opomba 1: Koalicije strank in neodvisni kandidati v izračunih najmanjših, največjih in povprečnih deležev niso upoštevani, ker a) koalicije strank niso natančneje opredeljene in so lahko v njih skupaj sodelovale nove in stare stranke; in b) ker posamezni neodvisni kandidati niso politične stranke, ki nas v tem prispevku zanimajo.

Opomba 2: Populacijo pri izračunih najmanjših, največjih in povprečnih deležev kandidatk predstavljajo deleži vseh posameznih strank znotraj ene skupine strank (nove ali stare), ki so nastopile na volitvah.

Opomba 3: Populacijo pri izračunih najmanjših, največjih in povprečnih deležev izvoljenih žensk predstavljajo deleži vseh posameznih strank znotraj ene skupine strank (nove ali stare), ki so pridobile vsaj en mandat v občinskem svetu (člana ali članico).

4. Sklepne ugotovitve

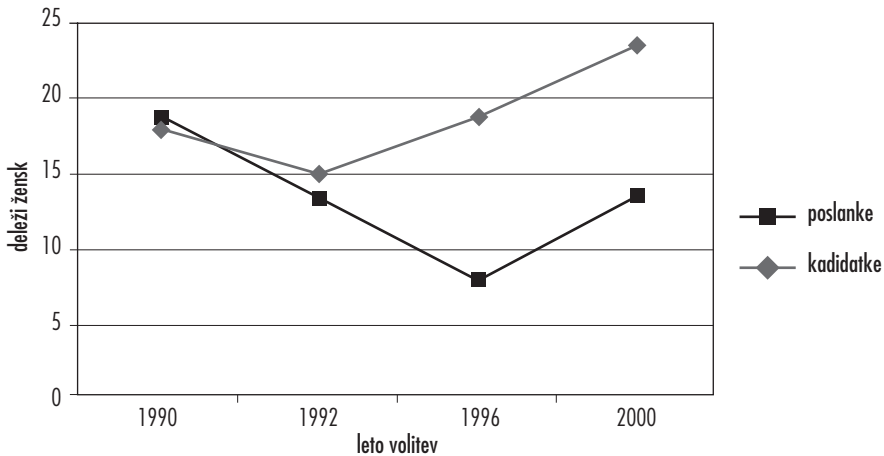
Rezultati naše raziskave ne potrjujejo dveh običajnih stereotipov. Prvi govori o apriorni zaprtosti strank do žensk v postsocialističnem okolju. Nasprotno splošnim negativnim vrednotenjem odnosa slovenskih strank do žensk naše raziskovalne ugotovitve odkrivajo nekatere zakonitosti relativno širokega odpiranja strank do žensk v posebnih političnih okoliščinah in opozarjajo na potrebo po celovitejšem raziskovanju tega področja. Večina na volitvah tekmujočih strank v Sloveniji se odpira do žensk, vendar ne vse enako in ne vse sočasno. Podatki kažejo tudi na nerealnost drugega stereotipa, da odpiranje strank do žensk vnaprej omogoča strankam boljši volilni uspeh – niti stranke s stoodstotno odprtostjo do žensk v procesih izbire kandidatov nimajo vnaprej zagotovljenega vstopa v parlament, kaj šele vstopa v vlado.

V slovenski strankarski areni je opaziti srednjeročno težnjo rasti povprečnega deleža kandidatk (pri novih strankah od 18,1% v letu 1996 do 26,7% v letu 2000, pri starih strankah pa od 26,1% v letu 1996 do 29,3% v letu 2000). Relativno velik, a vendarle kratkoročen upad deleža kandidatk zabeležimo v letu 1992 glede na leto 1990, in to pri novih (od 18,9% na 13,9% kandidatk) in starih (od 25,6% na 12,6% kandidatk) strankah. Naslednje volitve bodo pokazale, ali je težnja ponovne rasti z izhodiščnega stanja leta 1990 po letu 1996 dolgoročna (v letu 1996 se povprečni delež kandidatk pri novih strankah dvigne na 18,1%, pri starih strankah pa se ta delež v letu 1996 dvigne na 26,1%).

V celoti gledano, se v parlamentarni areni (po upadu deleža kandidatke in poslank v letu 1992 ter po povečanju deleža kandidatke in nadaljevanju upadanja deleža poslank v letu 1996) ob koncu desetletja tranzicije in utrjevanja demokracije vendarle nakazuje povečanje udeležbe žensk v kandidiranju in prevzemanju zakonodajalskih političnih vlog na nacionalni ravni (Graf 1).

Graf 1

Delež žensk med kandidati in izvoljenimi poslanci, volitve 1990, 1992, 1996 in 2000

Vir: Rezultati raziskovanj, št. 750/2000, Statistični urad RS, str. 41.

Opravljen raziskava in njene ugotovitve nakazujejo naslednje smeri razmišljanja: a) Za spremembo odnosa strank do žensk ne zadostujejo posamični pozitivni dejavniki, temveč je za to potrebna zadostna nakopičenost pozitivnih dejavnikov in njihova prepletenost; b) Neposredno prenašanje raziskovalnih ugotovitev iz zahodnoevropskih okolij v postsocialistična okolja ni utemeljeno brez preverjanja, saj se ne razlikujejo le okolja, temveč tudi politične stranke v teh dveh okoljih. Še zlasti je za naše raziskovanje pomembna občutljivost za različnosti pojavov – stranke so v zahodnoevropskih okoljih praviloma bolj institucionalizirane in imajo (med drugim) tudi že izoblikovane ustaljene poti izgradnje politične kariere, česar za velik del strank v postsocialističnem okolju ne moremo trditi; c) Doslej je bilo premalo pozornosti usmerjeno v raziskovanje procesa mobilizacije virov za večjo politično udeležbo žensk, kar ostaja ‘manjkajoči člen’ v razumevanju procesov odpiranja strank do žensk in njihovega uspešnega uveljavljanja v strankah (strankarskih elitah) in v odločevalskih ustanovah političnega sistema.

4.1. Raziskovalne ugotovitve - preverjanje hipotez

Predpostavka 1: Nove politične stranke so v začetni fazi svojega razvoja v večji meri odprte do žensk kot druge stranke.

Predpostavke ne moremo potrditi nasploh, saj so bile stare in nove stranke, ki so nastale v prvi fazi demokratičnega prehoda na prelomu 80. in 90. let, na prvih volitvah leta 1990 v večji meri odprte do žensk kot na naslednjih volitvah leta 1992, ko so bile do njih relativno zaprte (leta 1990 je bil povprečni delež kandidatk pri starih strankah 25,6%, pri novih pa 18,9%, medtem ko je bil leta 1992 ta delež pri starih strankah le 12,6% in pri novih 13,9%). Večje deleže kandidatk zasledimo le v majhnih novih strankah, ki so nastale tik pred volitvami leta 1990 (npr. LN 100,0%) in leta 1992 (dosegale so deleže do 35,7% kandidatk), vendar pa niso bile volilno uspešne (niso vstopile v parlament). Podobno velja tudi za nove majhne stranke, vzpostavljene pred volitvami leta 1996 in leta 2000 (veliki deleži kandidatk pri takšnih strankah pri vsakih nadaljnjih volitvah celo naraščajo). Večje odpiranje novih strank do žensk opazimo tudi v strankah, ki so se po prvem uspešnem vstopu v parlament soočile z nevarnostjo izgube parlamentarnega položaja (npr. SNS, ki je povečevala delež kandidatk od 7,0% v letu 1992, 10,7% v letu 1996 do 20,3% v letu 2000).

Predpostavka 2: Stare politične stranke v zreli fazi razvoja so bolj odprte do žensk kot nove stranke v fazi institucionalizacije.

To predpostavko lahko potrdimo za vse štiri volilne cikle. Vendar na podlagi predstavljenih podatkov ne moremo vsebinsko sklepati o razlogih za ta pojav. Predvidevamo pa, da so pri starih strankah pomembni naslednji dejavniki: ogrožajoče spremembe v razmerju moči znotraj strankarske arene (rast moči 'desnih' strank v času do oblikovanja vlade pozno spomladi leta 2000), znotrajstrankarski pritiski za večjo vlogo žensk v strankah in politiki sploh, ideološki dejavniki, ostanek socialistične tradicije ženskih kvot v politiki ter novodobna razpravljanja o pomenu ženskih kvot (zlasti po navdihu izkušenj skandinavskih držav).

Predpostavka 3: Odprtost do žensk je pri političnih strankah večja na lokalni kot na nacionalni ravni.

Na podlagi predstavljenih podatkov ne moremo sklepati o povezanosti procesov spreminjanja odnosa strank do žensk na lokalni in nacionalni ravni. In ne moremo potrditi predpostavke o tem, da se stranke odprejo do žensk najprej na lokalni ravni, šele nato pa na nacionalni. Teza o 'faznem zamiku' v političnih karierah žensk zaenkrat nima jasne osnove, koristno pa bi bilo raziskati tudi, ali so kandidatke na nacionalni ravni in poslanke prej pridobile politične izkušnje na lokalni ravni ali pa morda kje drugje.

Sklenemo torej lahko, da razvojna faza stranke ni zadosten pojasnjevalni dejavnik odnosa strank do žensk, čeprav se zdi pomemben v določenih okoliščinah. Med pomembnimi in pojasnjevalnimi dejavniki lahko na podlagi naše raziskave omenimo predvsem velikost strank, čas nastanka strank oziroma čas njihovega vstopa v javnost glede na čas volitev ter (ne)ogroženost parlamentarnega položaja strank. O drugih, dodatnih dejavnikih lahko razmišljamo le hipotetično. Zato prilagamo nekaj idej za nadaljnje raziskovanje.

4.2. Nekatere potrebne dodatne raziskave

Da bi prišli do bolj podrobnih in zanesljivih raziskovalnih rezultatov, bi bilo potrebno opraviti še mnoge dodatne raziskave, kot na primer:

- analize znotrajstrankarskih karier žensk po posameznih strankah (študije političnih karier poslank posameznih strank – ali so stranke na nacionalni ravni bolj odprte do žensk, ki so uspele prodreti na raven lokalne politike);
- analize vstopa žensk v lokalno politiko (študije vstopov svetnic v politiko po posameznih strankah - vzorec primerov oblikovanja lokalne oblasti);
- analize vstopa žensk v lokalno politiko - proučevanje nasprotnih primerov (politične značilnosti lokalnih okolij, kjer je žensk v lokalni oblasti izrazito malo in izrazito veliko);
- analize notranjih dejavnikov odpiranja posameznih strank do žensk (študije strank z nadpovprečnimi deleži kandidatke in notranje določnice strankarskih strategij odpiranja do žensk);
- raziskave o stališčih in vrednotah v slovenski družbi (ali je mogoče v slovenski družbi in posebej med ženskami opaziti širjenje zavesti, kopičenje energije za pritisk na stranke, da se v večji meri odprejo do žensk);
- raziskave med civilnodružbenimi akterji (ali ti razvijajo strategije in dejavnosti, s katerimi bi vzdigovali in širili samozavest žensk na področju politike - 'consciousness-raising'; npr. v Biert et al., 1987);
- raziskave med mnenjskimi voditelji v slovenski družbi (ali je v tem delu družbe mogoče opaziti širjenje zavesti, prikrite energije, ki se dejansko in potencialno kopiči za pritisk na stranke, da se v večji meri odprejo do žensk);
- raziskave vplivov razporeditve sil in dogajanja znotraj strankarske arene na odpiranje strank do žensk.

Upamo, da bo prihodnje raziskovanje omogočilo kopičenje posebnih spoznanj o dejavnih strankarske podpore ženskam v Sloveniji ter njihovo primerjavo z raziskovalnimi spoznanji v zahodnoevropskih in drugih državah. Le tak pristop lahko po našem mnenju vzpostavi znanstveno podlago za razumevanje dejavnikov in zakonitosti v povečevanju politične udeležbe žensk v posebnem političnem okolju, pa tudi bolj zanesljivo družboslovno podlago za oblikovanje političnih strategij strank in ženskih gibanj.

OPOMBE

1. Prevladujoče liberalne doktrine v zahodnih demokracijah opredeljujejo enakost predvsem v smislu enakih možnosti in ne v smislu enakih rezultatov, zato je posredovalna in usmerjevalna vloga države na tem področju največkrat vrednotena negativno (Meier, 1999).
2. To število je po mnenju Norrisove (1993: 310) glavni kazalec politične (ne)enakosti.
3. Neodvisni kandidati so tisti, ki niso uvrščeni na kandidatne liste katere izmed političnih strank.
4. Eden ekstremnejših primerov neuspešnosti neodvisnih kandidatov je Norveška. Tam je bil leta 1993, prvič po letu 1920, ko je bil uveden sorazmerni volilni sistem, izvoljen neodvisni

- kandidat, in še ta predvsem zaradi svoje izredne priljubljenosti (Svasand, Strom in Rasch, 1997).
5. "Belgija je leta 1994 (čeprav je zakon začel veljati šele leta 1996) uzakonila obvezne spolne kvote na nacionalni ravni. Zakon določa, da je lahko na posamezne kandidatne liste uvrščenih največ 2/3 kandidatov istega spola, saj v nasprotnem niso potrjene na državni volilni komisiji, kar jim šele omogoča nastop na volitvah. Če predlagatelji kandidatne liste (največkrat so to stranke) ne uspejo zapolniti vsaj 1/3 kandidatnih mest s kandidati podpredstavljenega spola, morajo ta mesta pustiti nezasedena" (Meier, 1999).
 6. Prva naloga, ki jo morajo stranke izpolniti, je zaznava sprememb in izzivov okolja. Ko jim to uspe, se odločajo, kako se nanje odzvati, kateri cilji bodo prednostni in kakšna sredstva bodo uporabile za doseg zastavljenih ciljev. Vse to pomeni, da se stranke (nujno) ne odzivajo enako na enake spremembe in izzive.
 7. V večini evropskih demokracij se je v zadnjih dveh desetletjih povečala politična udeležba (in mobilizacija) žensk, ki pa je le v skandinavskih državah vodila tudi do povečanja števila žensk v političnih predstavniških telesih (Siim, 1991: 175). Vsekakor pa povečana politična udeležba žensk kaže na njihovo vedno večjo vključenost v politične institucije (Siim, 1991).
 8. Glavni razlog za hitro prilagajanje uveljavljenih političnih strank je bil predvsem strah pred izgubo glasov volivcev, če bi v tem procesu zaostale (Skjeie, 1997: 299).
 9. V uveljavljenih strankah se je vprašanje prilagajanja ideji nove politike in s tem tudi enaki (pravični) zastopanosti žensk na kandidatnih listah za volitve in v političnih predstavniških telesih velikokrat razlagalo kot vprašanje modernizacije teh strank (Lovenduski, 1993).
 10. Volilni potencial tu razumemo kot delež žensk na kandidatnih listah strank za volitve in v političnih predstavniških telesih.
 11. Za nove (neparlamentarne) stranke velja, da so lahko bolj kot uveljavljene stranke odprte do predstavnikov manj vplivnih družbenih skupin tudi zaradi tega, ker imajo med svojim članstvom manj znanih in vplivnih politikov (Caul, 1999).
 12. Pri tem omenjene stranke verjetno pozabljajo, da je težko realno pričakovati, da bodo ob pomanjkljivih informacijah o idejah in poteh razreševanja določenih problemov (ekonomskih, socialnih, varnostnih, okoljevarstvenih ...), volivke volile kandidatke na volitvah zgolj zaradi enake spolne pripadnosti. Politična filozofija ima namreč pri opredelitvah volivcev in volivk za posamezne kandidate (moške ali ženske) še vedno večjo pojasnjevalno moč kot spol (Tremblay, 1993), čeprav "Phillipsova meni, da je v zadnjem desetletju opaziti premik od politike idej k politiki in predstavljanju družbenih identitet" (Meier, 1999: 1).
 13. Na Švedskem prevladuje politična pot, v kateri je zelo pomembna kombinacija izkušenj v političnih predstavniških telesih na lokalni ravni in organih lokalnih strankarskih organizacij (Sainsbury, 1993: 277).
 14. Pri tem se pojavi vprašanje, kako zagotoviti ravnotežje med zahtevo po političnih izkušnjah in zahtevo po cirkulaciji v širših političnih elitah, ki bi vanje in v parlamente vnesla nove vire in ideje (Norris, 1997: 5).
 15. Leijenaarjeva (1993) je z empirično raziskavo ugotovila, da imajo na Nizozemskem moški za seboj več let aktivnega delovanja v strankah in lokalnih političnih predstavniških telesih kot ženske in zato tudi več političnih izkušenj. Tako imajo večje možnosti biti izbrani za kandidate na volitvah.
 16. Po mnenju Caulove (1993: 79) obstaja podpredstavljenost žensk tudi na lokalni ravni.
 17. Mogoče zanimiva vzporednica bi bilo dejstvo, da so ženske pridobile splošno in enako volilno pravico, priznано v državni zakonodaji, najprej za lokalne volitve, in sicer leta 1893 na Novi Zelandiji (Hovnik, 1999). Podobnemu zgledu je sledila Finska. Le-ta je splošno in enako volilno pravico podelila sočasno moškim in ženskam, vendar ženskam najprej zgolj za volitve na lokalni ravni (Mulej, 1998).

18. Na volitvah leta 1990 so bile v ospredju tri velike in "zgodovinske" teme oz. tri vrste sočasne preobrazbe: preobrazba političnega in ekonomskega sistema ter preobrazba državnega okvira (von Beyme, 1996). Zaradi tega so bile prve demokratične in večstrankarske volitve po II. svetovni vojni označene za volitve, ki so postavile temeljne osnove drugačnega političnega, ekonomskega in državnega okvira.
19. NOVA je imela leta 2000 tudi zanimiv volilni slogan: "Voli žensko listo NOVE stranke!"
20. Leta 1990 je imela 100,0% kandidatka na svoji listi tudi Lista neodvisnih, ki ni uspela vstopiti v parlament in je po volilnem neuspehu izginila s strankarskega prizorišča.
21. Deleži izgubljenih glasov na parlamentarnih volitvah v Sloveniji so bili v obdobju 1990 - 2000 naslednji: 8,0% v letu 1990, 17,7% v letu 1992, 11,4% v letu 1996 in 3,8% v letu 2000 (Fink-Hafner in Krašovec, 2000).

LITERATURA IN OSTALI VIRI

- Antić, M. G., 1998. *Ženske v parlamentu*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Blondel, J., 1978. *Political Parties: A Genuine Case for Political Discontent*. Wildwood House, London.
- Briet, M., Klandermans, B. in Kroon, F., 1987. "How Women Become Involved in the Women's Movement of the Netherlands", v: Katzenstein, M. in Mueller, C. (ur.), *The Women's Movements of the United States and Western Europe. Consciousness, Political Opportunity and Public Policy*. Temple University Press, Philadelphia.
- Caul, M., 1999. "Women's Representation in Parliament: The Role of Political Parties". *Party Politics*, 5, 1.
- Dahlerup, D., 1988. "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics". *Scandinavian Political Studies*, 11, 4.
- Fink-Hafner, D., 1992. *Nova družbena gibanja – subjekti politične inovacije*. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
- Fink-Hafner, D. in Krašovec, A., 2000. "Konsolidacija slovenske strankarske arene v primerjalni perspektivi", v: Fink-Hafner, D. in Haček, M. (ur.), *Demokratični prehodi I: Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi postsocialističnimi državami*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Hovnik, D., 1999. *Ženske in politično delovanje*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana (diplomska naloga).
- Jogan, M., 2000. "Žensko gibanje", v: Enciklopedija Slovenije XI. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Katz, S. R. in Mair, P., 1993. "The Evolution of Party Organizations in Europe: The Three Faces of Party Organization". *The American Review of Politics*, 14, Winter.
- Katz, S. R. in Mair, P., 1995. "Changing Models of Party Organisation and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Parties". *Party Politics*, 1, 1.
- Krašovec, A., 1999. "Vpliv okoliš na prisotnost žensk v politiki", v: Antić, M. G. in Jeram, J. (ur.), *Ženske, politika, demokracija*. Urad za žensko politiko, Ljubljana.
- Krašovec, A., 2000. *Moč v političnih strankah*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Leijenaar, M., 1993. "A Battle for Power: Selecting Candidates in the Netherlands", v Lovenduski, J. in Norris, P. (ur.), *Gender and Party Politics*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Lovenduski, J., 1993. "Introduction: The Dynamics of Gender and Party", v: Lovenduski, J. in Norris, P. (ur.), *Gender and Party Politics*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Lovenduski, J., 1999. "Strategije za povečanje zastopanosti žensk v politiki", v: Antić, M. G. in Jeram, J. (ur.), *Ženske, politika, demokracija*. Urad za žensko politiko, Ljubljana.

- Matland, E. R., 1993. "Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway". *The Journal of Politics*, 55, 3.
- Meier, P., 1999. "From Theory to Practice and Back Again: Gender Quota and the Politics of Presence", prispevek predstavljen na delavnici Innovation in Democratic Theory. European Consortium for Political Research Joint Sessions, Mannheim, 26.- 31. marec 1999.
- Mladina, 6. 4. 1990, št. 14.
- Mulej, N., 1998. *Ženske in (parlamentarna) politika*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana (diplomska naloga).
- Mueller, C. W., 1994. "The Development of Austrian Party Organizations in the Post-war Period", v: Katz, S. R. in Mair, P. (ur.), *How Parties Organize: Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Nicholson, B., 1993. "From Interest Group to (Almost) Equal Citizenship: Women's Representation in the Norwegian Parliament". *Parliamentary Affairs*, 46, 2.
- Norris, P., 1993. "Conclusions: Comparing Legislative Recruitment", v: Lovenduski, J. in Norris, P. (ur.), *Gender and Party Politics*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Norris, P., 1997. "Introduction: Theories of Recruitment", v: Norris, P. (ur.), *Passages to Power: Legislative Recruitment in Advanced Democracies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- O'Neill, M., 1997. *Green Parties and Political Change in Contemporary Europe: New Parties, Old Predicaments*. Ashgate, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney.
- Panbianco, A., 1988. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge University Press, Cambridge, New Rochelle, Melbourne, Sydney.
- Poročilo o delu Državnega zbora v mandatnem obdobju 1996 – 2000*. Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana.
- Poročilo Republiške volilne komisije o izidu glasovanja za izvolitev delegatov v Družbenopolitični zbor Skupščine Republike Slovenije 8. in 22. aprila 1990*, Ljubljana.
- Rendall, V., 1993. *Women and Politics. An International Perspective*. MacMillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London.
- Rezultati raziskovanj (Volitve 1992)*, 1994, št. 600 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec). Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.
- Rezultati raziskovanj (Lokalne volitve 1998)*, 1999, št. 727 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec). Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Rezultati raziskovanj (Državnozborske volitve 2000)*, 2000, št. 750 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec). Statistični urad Republike Slovenije.
- Sainsbury, D., 1993. "The Politics of Increased Women's Representation: The Swedish Case", v: Lovenduski, J. in Norris, P. (ur.), *Gender and Party Politics*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Siim, B., 1991. "Welfare State, Gender Politics and Equality Policies: Women's Citizenship in the Scandinavian Welfare States", v: Meehan, E. in Sevenhuijsen, S. (ur.), *Equality Politics and Gender*. Sage Publications, London, Newbury Park, New Delhi.
- Skjeie, H., 1997. "A Tale of Two Decades: The End of a Male Political Hegemony", v: Strom, K. in Svasand, L. (ur.), *Challenges to Political Parties: The Case of Norway*. The University of Michigan Press.
- Statistične informacije*, 1995, št. 16 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec). Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.
- Statistične informacije*, 1995, št. 86 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec). Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.
- Statistične informacije*, 1996, št. 291 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec). Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.

- Statistične informacije*, 2000, št. 251 (obdelava podatkov ga. Zofija Savec). Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Svasand, L., Strom, K. in Rasch, B. E., 1997. "Change and Adaptation in Party Organization", v: Strom, K. in Svasand, L. (ur.), *Challenges to Political Parties: The Case of Norway*. The University of Michigan Press.
- Squires, J., 1996. "Quotas for Women: Fair Representation?". *Parliamentary Affairs*, 49, 1.
- Tremblay, M., 1993. "Political Party, Political Philosophy and Feminism: A Case Study of the Female and Male Candidates in the 1989 Quebec General Election". *Canadian Journal of Political Science*, 36, 3.
- von Beyme, K., 1985. *Political Parties in Western Democracies*. Gower, Aldershot, Hants.
- von Beyme, K., 1996. *Transition to Democracy in Eastern Europe*. MacMillan Press Ltd., London.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o političnih strankah (http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html).
- Zakon o političnih strankah, Uradni list RS 62/94.
- Zakon o volitvah v Državni zbor, Uradni list RS 44/92.
- Ware, A., 1996. *Political Parties and Party Systems*. Oxford University Press, Oxford.

KRATICE STRANK

- LDS – Liberalna demokracija Slovenije
SLS – Slovenska ljudska stranka
SDS – Socialdemokratska stranka Slovenije
SKD – Slovenski krščanski demokrati
ZLSD – Združena lista socialnih demokratov
DeSUS – Demokratična stranka upokojujencev Slovenije
SNS – Slovenska nacionalna stranka
DS – Demokratska stranka
Zeleni – Zeleni Slovenije
SSS – Socialistična stranka Slovenije
SLS + SKD - SLS + SKD – Slovenska ljudska stranka
LS – Liberalna stranka
SND – Slovenska nacionalna desnica
SOPS – Slovenska obrtno podjetniška stranka
ZA – Zelena alternativa Slovenije
ReS – Republikanska zveza (stranka) Slovenije
SF – Slovenski forum
ZZP – Zveza za Primorsko
NSD – Nacionalna stranka dela
NPS – Naprej Slovenija
DEUS - LZS – Demokratična enotna upokojujenska stranka – liga za Slovenijo
LMB – Neodvisna lista za Maribor
IDZ - DDI – Istrski demokratski zbor
ND – Narodno demokratska stranka
LDSS – Liberalno demokratska stranka Slovenije
KS – Krščanski socialisti, Delavska stranka "Naprej", Svobodna stranka
DEMOS – K – Demos – Krambergerjeva združena lista – Domovinska narodna stranka
ŠDKS – Štajerska demokratska krščanska stranka
SEG – Slovensko ekološko gibanje

Smer – Združenje "Svoboda, mir in ekološki razvoj" Slovenije
GOD – Gibanje za občo demokracijo
DSS – Deželna stranka Slovenije
ZG – Zeleno gibanje občine Ljubljana - Moste
SMS – Stranka mladih Slovenije
NOVA – Nova stranka
NSi – Nova Slovenija – Krščanska ljudska stranka
DSŠ – Deželna stranka Štajerske
GŽS – Glas žensk Slovenije
GČP – Komunistična partija Slovenije
SDAS – Stranka demokratske akcije Slovenije
KSU – Krščansko socialna unija
SED – Stranka enakopravnih dežel
ZZG – Zveza za Gorenjsko
SN – Stranka neodvisnih
ZSMS – LS – Zveza socialistične mladine Slovenije – Liberalna stranka
SKZ – Slovenska kmečka zveza
SDZS – Socialdemokratska zveza Slovenije
ZKS – SDP – Zveza komunistov Slovenije – Stranka demokratične prenove
ZL – Združena lista
SDZ – Slovenska demokratična zveza
SZS – Socialistična zveza Slovenije
DZL – Državljska zelena lista
ZDUMB – Zveza društev upokojencev Maribor
DZK – Demokratična zveza Kosova
ZOEO – Zveza za ohranitev enakopravnosti občanov
NDG – Nova družbena gibanja
LN – Lista neodvisnih
LPK – Lista posamičnih kandidatov